

Az Égi Szentély és őrei

Fröhlich Ida

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Piliscsaba–Budapest

Az égi bíróság jelenetei: Dán 4, Dán 7, 1Hen 14, 4Q530

Dániel 4 elbeszélése a hatalma csúcsán álló Nebukadneccár megalázásáról — a hét évig állati formában és emberi értelem nélkül élő babilóni uralkodóról, aki végül visszatérhetett királyságába — az isteni mindenhatóságot kívánja példázni az emberi történelemben. Büntetése után Nebukadneccár elismerte az Ég Ura királyságának hatalmát a földi uralkodók fölött.

A történet szerint a hatalma teljében lévő király álmot látott, amely félelemmel töltötte el.¹ Megzavarva álmától (amely feltehetően rossz előjelet tartalmazott) keresni kezdte annak jelentését, s összehívatta birodalmának valamennyi bölcsét (*ḥkymy mlkwt*), hogy azok tudassák vele az éji látomás értelmét. Végül azonban nem a babilóni tudósok fejtették meg azt, hanem Dániel, akiben „a szent Isten lelke” — pontosabban a szent isteni lények lelke (*rwḥ ʾlḥyn qdšyn*) — lakozott, az egyetlen halandó, aki értelmezni tudta a baljóslatú álmot (Dán 4:15).²

Nebukadneccár álmában egy magas fát látott a Föld közepén, amelynek csúcsa az eget érte, és amely

„Árnyékot adott a mező vadjainak, ágai közt meg az ég madarai fészkeltek, és minden élőlény róla táplálkozott”.

(Dán 4:7–9)

A király előtt tehát egy kozmikus világfa képe jelent meg.³ Hirtelen azonban:

„egy szent őrt pillantottam meg, amint alászállt az égből (‘yr wqdyš mn šmy’ nḥyt)”. „Harsány hangon parancsot adott: Vágjátok ki a fát, üssétek le ágait, verjétek le lombját és szórjátok szét gyümölcsét. Meneküljenek alóla az állatok, és ágai közül a madarak!” A fa „gyökereinek törzsöke” azonban a parancs értelmében megmarad, „vas- és rézbilincsbe verve a mező fűvén,” az ég harmatától öntözve. A parancs szerint osztályrésze „a vadállatokkal egy sorban a föld füve” legyen mindaddig, míg „hét időszak” el nem múlik.

(Dán 4:10–12)

¹ GOLDINGAY 2007: 82.

² Az arámi *ʾelahin* szó köznév, többes számú alak, nem istennév, és nem *pluralis maiestatis*. Jelentése: isteni lények, közvetítők.

³ A képben két téma olvad össze: a kozmikus fa és az életfa képe. A fa több helyütt is szerepel, mint a királyság jelképe: az ismert ábrázolások mellett az *Óriások könyvében* is megjelenik (lásd STOKES 2008), illetve megemlíthető az a Dániel-körbe tartozó töredék is, amelyben az egymás után felemelkedő fák jelképezik a birodalmakat (Párász).

Utóbbi szavak már világosan nem a fa jelképére utalnak, hanem arra a személyre — a királyra —, akit a látomásban a fa jelképezett.⁴ A „szent őr/Virrasztó” (*’yr wqdyš*) szavai egy ítéletet vezetnek be, amelyet a Virrasztók (*’yryn*) hoztak.⁵ A határozat célja, hogy tudtára adják az embereknek, hogy egyedül Isten uralkodik a földi királyságok fölött (Dán 4:14). A szent Virrasztók közül a látomásban csupán egyikük jelenik meg és kommunikál a királlyal, szavai azonban világosan utalnak arra, hogy ő egy testület képviselője. Az égből, tehát a fa fölül száll alá (*mn šmy’ nhyt*), hogy az ítéletet közölje. A leírás nem mutatja be az égi bíróságot, amelynek a földi királyságok megítélése is hatáskörébe tartozik, a Virrasztó (*’yr*) terminus pedig a bibliai szövegben egyedül Dániel könyvében (Dán 4:10, 14, 20) fordul elő. A szöveg alapján nem tudni, kik a bíróság tagjai, hol és milyen alkalomból ülésezik a testület. Ugyanakkor azonban más szövegekből — a bírák említésével vagy anélkül — jól ismertek az „égi bíróság” jelenetei mind a Dániel, mind pedig a Henok nevéhez kapcsolódó irodalomban.

Egy másik jóslat-látomással összefonódva, amely a négy királyságról és a negyedik sorsáról rendelkező ítéletről számol be, a **Dán 7** égi bíróságról szóló látomása a testület azon ülését írja le, amely kimondja a negyedik birodalom sorsát megpecsételő ítéletet. A bírósági ülés jelene tehát a kettős látomás csúcspontja is egyben. A négy birodalmat jelképező négy vadállat a tengerből bukkan fel.⁶ Az utolsó birodalom fölött ítélkező ülés elnöke a trónján ülő Ősöreg (*’tyq ywmy*), akit a bíróság tagjai vesznek körül, maguk is saját trónusaikon (*krswn*) foglalván helyet. Az Ősöreg trónszékének kerekai vannak, és lángokból áll:

„Trónja lobogó lángból volt, kerekai meg izzó parázsból. A trónból tűzfolyó (*nhr dy nwr*) ered, és folyik tovább”.

(Dán 7:10)

A szöveg az Ősöreget antropomorf terminusokkal írja le: igen idős, az emberi életkort sokszorosan meghaladott, fehér hajú, s fehér ruhát viselő emberi alak (Dán 7:9). Az égi bíróság tagjairól a szöveg semmi továbbit nem közöl, nagy számukra utal csupán:

„Ezerszer ezren (*’lp ’lpym*) szolgáltak neki, és tízezerszer tízezren (*rbw rbw’n*) álltak előtte”.

(Dán 7:10)

⁴ Az elbizakodott uralkodó megalázásának motívumát számos ószövetségi hely példázza a fák vagy növények sorsával, lásd COXON 1986: 91–111.

⁵ Az „őr” arámi terminusa (*’yr*) az arámi *’wr* I. „felébredni, ébren/éberen lenni” igéből származó főnév, éjszakai szolgálatot ellátó őrt jelent. A kifejezés jelentéséről lásd MURRAY 1984. A továbbiakban ennek egyértelműsítése érdekében a terminusra a Virrasztó kifejezést használok. Ugyanazon a helyen az ítélettel kapcsolatos terminológia — a *g’zēra* és *š’ēlta* szinonimák — a jogi terminológiából származnak; lásd HURVITZ 1982.

⁶ Az értelmezés alapján a látomás központja a Szentföld, a tengert ezért rendszerint a Földközi-tengerrel azonosítják. Ugyanakkor a motívum általános jelentéssel is bír, a káosz tengerét, a különböző állati tulajdonságokkal bíró szörnyek lakóhelyét szimbolizálván. A négy birodalmat jelképező állatok a káosz keveréklényei. Az ókori Keleten az istenek dominanciáját legitimáló ideológia gyakran a káosz-szörny legyőzésének gondolatára épül; így például a babilóni *Enūma eliš* eposz Marduk uralomra jutását beszéli el a káosz szörnyetegei fölött. A négy birodalmat Dán 7 értelmezői általában diakron rendszerként értelmezik, a birodalmak Dán 2-ben megfogalmazott rendszerének mintájára. Ugyanakkor a képnek egy szinkron értelmezése is lehetséges: a négy birodalom Egyiptom, Róma, a párthus és a Szeleukida Birodalom jelképeként is felfogható. Az azonosításról lásd HANHART 1981, Dán 7 háttéréről pedig COLLINS 1997.

A bíróság ítéletét (*dyn'*) azon szavak jelentik, amelyeket az ítélőszék tagjai olvasnak fel hangosan az ülésük alatt felnyitott könyvekből (amelyek — értelemszerűen — már az ülés előtt készen álltak, lepecsételve) (Dán 7:10).⁷ A szöveg az ítélet meghozatalával kapcsolatban semmiféle vitát vagy tárgyalást nem említ. A perre és eljárásra való utalás teljes hiánya arra enged következtetni, hogy a felolvasott könyvtekercsek tartalma azonos volt. Akár a bírák maguk írták le, akár máshonnan kapták, a tekercsek per nélkül hozott, előre meghatározott döntést tartalmaztak. A negyedik királyság sorsát az égben szabták meg, a döntés tartalma pedig az előre elrendelt, változtathatatlan bukás volt. E bukás egyben uralomváltást is jelentett, a királyság (*mlkw*) átvitelét egy új, az égi bíróság által legitimált államra, amelynek képviselője maga a testület előtt megjelenő Emberfia. Ő az, akinek az Ősereg az égi bíróság döntése szerint „hatalmat, méltóságot és királyságot” (*šltn wyqr [yqr] wmlkw*) adott.

„Minden népnek, nemzetnek és nyelvnek neki kellett szolgálnia. Hatalma örök hatalom volt, amely nem enyészik el soha, és királysága nem megy veszendőbe”.

(Dán 7:14)⁸

A történeti események kimenetelét megszabó testület ülése tehát az égben zajlik. A szemlélő helyzetéről nem értesülünk, sem a négy szörnyről szóló látomásban, sem pedig az égi bíróság jelenetében.⁹ Utóbbiban viszont úgy tűnik, hogy a látomást látó Dániel az égi bírósággal azonos szférában tartózkodik, egy szinten a felhőkön érkező Emberfiával, akinek megjelenését ő maga jelenti be:

„láttam, hogy ... íme, az ég felhőin valaki közeledik” (*'th hwh*).

(Dán 7:13)

Dán 7–12 többi jóslatával összhangban a 7. fejezetben megbukó negyedik birodalom a Szeleukida Királysággal azonos; közelebből, a bukást IV. Antiokhosz Epiphanész (Kr. e. 175–164/3?) uralkodásának végére várják. Történetileg erre az időre, Antiokhosz utolsó éveire esik a Makkabeusok szabadságharcának kezdete, melynek eredménye a Hasmóneus-család dinasztikus uralmával néhány évtized alatt megvalósuló nemzeti királyság lesz.¹⁰ Az Emberfia — akiről a látomás nem ad leírást — a szeleukida fennhatóság alól megszabadító várakozások jelöltje. Alakjához történetileg talán Júdás Makkabeus szolgáltathatott képet — bár sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a látomás szerzője nem őt várja, hanem egy transzcendens alakot, aki a mindent betöltő és minden hatalmat örökre birtokló ötödik királyságot képviseli:

⁷ „Ítéletet tartottak, és felnyitották a könyveket” (*dyn' ytyb wspryn ptyhw*) (Dán 7:10).

⁸ Az örök hatalom megjövendöléséről lásd még Dán 2:34–36 szavait, amelyek szerint a hegyről, emberkéz érintése nélkül legördülő kis kő nagy hegygé válva betölti a földet. Dán 7:1–12 szerint a negyedik vadállat bukása után a másik három még fennmarad egy darabig — ez ugyancsak a szinkron azonosítást támasztja alá.

⁹ A dánieli gyűjteményben Bélsaccár a lámpa fényében látja a palotája falára író kezét (Dán 5:5–6); Nebukadnecár király előtt pedig álomban jelenik meg a birodalmak sorsát jelképező hatalmas szobor (Dán 2:31), illetve a világfa (Dán 4:7–9).

¹⁰ Az eseményeket megörökítő források a Makkabeusok 1. és 2. könyvei (1Makk, 2Makk), valamint Josephus Flavius. A korszak történetéről lásd SCHÜRER 1973–1987.

„Hatalmat, méltóságot és királyságot adott neki. Minden népnek, nemzetnek és nyelvnek neki kellett szolgálnia”.¹¹

Az Ősöreget a szöveg értelmezői rendszerint magával Istennel azonosítják. A leírásban megjelenő antropomorfia azonban — életkor, hajsza és ruha említése — Istennel kapcsolatban teljességgel szokatlan az ószövetségi szövegekben. Különösképp az életkor, hiszen így az égi lényként ábrázolt Ősereg létezésének kezdete van. Továbbá alakja a látomásban éppen olyan szabadon látható, akár csak a jelenet többi szereplője. Mindezek alapján tehát feltehető, hogy a Dán 7-ben megjelenő, trónon ülő alak nem Isten, hanem az „igaz” Henok — aki a Genesis hagyománya szerint „Istennel járt”, 365 évnyi élete végén pedig nem a halál ragadta el, hanem Isten volt, ki „elvitte” őt (Gen 5:22–24).¹² További sorsáról a bibliai szöveg nem tudósít — erről egy másik, a bibliai könyvekbe be nem került hagyományból, a Henok nevéhez kapcsolódó iratokból értesülünk.¹³ A gyűjtemény arámi nyelvű eredeti szövegeinek (pontosabban ezek töredékeinek) számos példánya került elő a holt-tengeri tekercsek szövegei közül, a qumráni közösség könyvtárából.¹⁴ Paleográfiai jellemzők és a C¹⁴ vizsgálatok alapján bizonyítható, hogy a Henok-hagyomány legkorábbi kéziratái (így a látomásokat tartalmazó 2–46 fejezetek is) jóval korábbiak, mint az Antiokhosz Epiphanész bukását váró, a Kr. e. 160-as évek derekán megfogalmazott dánieli jóslatok. A Henokkal kapcsolatos tradíció egyes forrásai ugyanis a Kr. e. 3. sz. végére — tehát jóval a Dániel-gyűjtemény lezárása (Kr. e. 163) előtti időre — datálhatók, míg mások a Kr. e. 2. sz. közepére — utóbbiak tehát nagyjából egyidősek a dánieli jóslatokkal.¹⁵ A Henok-hagyomány és a *Jubileumok könyve* számos referenciája bizonyítja azon Henokról elterjedt hagyomány létét, mely szerint elvétele óta az égben ül, és ott írja (más helyek szerint égi táblákról olvassa) a történelem eseményeit. Ő az, aki Isten előtt az emberi történelemről tanúskodik.¹⁶ Mindezek ismeretében valószínűsíthető, hogy Dán 7 látomásában a birodalmak sorsát megszabó égi bíróság elnökének személyében is az ő alakját ismerhetjük fel.

A következő jelenet, amelyben az égi bíróság szerepel, éppen **Henokkal**, az ő égi utazásával és az Égi Szentélyben tett látogatásával kapcsolatos. A látomás nemcsak a görög és

¹¹ Az újszövetségi Jelenések könyve a Dán 7-ben leírt ítélet jelenetében helyezi az eszkatologikus nagy ítéletről szóló látomását.

¹² A Henokkal való azonosításról lásd FISCHER 1980.

¹³ A Henok neve alatt fennmaradt iratok legrégebbi gyűjteménye sokáig csak egy rövidebb görög és egy hosszabb etióp (geéz) fordításban volt ismert, *Henok első könyve* címen (1Hen). A görög szöveg kiadása: FLEMMING – RADERMACHER 1901. Az etióp szöveg modern kiadása: KNIBB 1978. Az etióp szöveg alapján készült magyar fordítás: DOBOS 2009.

¹⁴ A qumráni Henok-iratok kiadása: MILIK 1976. A közösség könyvtárában más apokrif iratok eredetijét is megtalálták: Ben Szíra héber szövegének töredékeit, a *Jubileumok könyve* héber töredékeit, valamint Tóbit könyvének arámi és héber töredékeit.

¹⁵ A kánonivá vált dánieli gyűjtemény lezárása Kr. e. 165 körül történhetett.

¹⁶ A Qumránban talált töredékes arámi kéziratok közül a legrégebbiek a Kr. e. 3. sz. végéről származnak. A qumráni töredékek nem pontosan fedik a fordításokból ismert szöveget. Hiányoznak a 37–71. fejezetek, ezek valószínűleg nem képezték részét a qumráni Henok-tradíciónak. Ugyanakkor más részletek — a *Csillagászati könyv* és az *Óriások könyve* címet viselő töredék-csoportok — kizárólag a qumráni arámi hagyományból ismertek. Henok, mint „égi írnok” alakjához lásd GARCÍA-MARTÍNEZ 1997.

az etióp fordításból ismert, töredékes formában a qumráni arámi töredékek között is fennmaradt. Henok égi útja során egy égi palota belsejébe jut, ott látja a trónt, melynek „látványa, mint a jég, környezete, mint a fényes nap, s kerubok [őrizték]” (1Hen 14:18). A trón alól égő tűzfolyamok erednek, lehetetlen rápillantani (1Hen 14:19). A trónon ülő alak a Nagy Dicsőség: ruhája fényesebb a napnál és fehérebb a hónál. A leírás kiemeli, hogy még az angyalok sem közelíthetnek feléje, és egyetlen élő sem láthatja „hatalmas és dicsőséges arcát”. 1Hen 14 látomásának isten-alakja tehát még az angyalok számára is megközelíthetetlen, a halandók pedig még csak meg sem pillanthatják őt. Égi lények veszik körül: a trónja körül álló kerubok és a Virrasztóknak nevezett lények egy csoportja, a Virrasztók szentjei. A megjegyzés, miszerint „senki sem közeledett hozzá azok közül, akik körülötte voltak”, arra enged következtetni, hogy az isteni lények és az istentrón között mérhetetlen a távolság. Henok az égi bíróság pontos szerepéről is értesül:

„Tízezerszer tízezren (álltak előtte), de nem volt szüksége e szent tanácsra, mivel minden parancsot ő maga hozott”.

A henoki iratokban olvasható elképzelés szerint tehát az ítéletet nem az égi bíróság tagjai hozzák, az magától Istentől jön. Ugyanakkor a Virrasztók szentjei nem hagyják el az istentrónt, sem nappal, sem pedig éjjel.

Az 1Hen 14:18–23-ban leírt trón képe hasonló ahhoz, amelyről Dán 7:9–10-ben olvashatunk.¹⁷ Két motívum különbözőségét azonban hangsúlyoznunk kell. Először, hogy 1Hen 14 szerint csakis a Virrasztók szentjei (tehát: a szentek a Virrasztók közül) közelíthetik meg az istentrónt. Másodszor, világosan olvasható az állítás, miszerint Istennek nincs szüksége tanácsadókra. Ez különbözik a Dán 7-ben megismert képtől, ahol az isteni tanács tagjai az Ősereg környezetében, trónjaikon ülve a felnyitott könyvtetekercsekből olvassák fel az ítéletet. 1Hen 14 csak egyetlen trónt említ, az istentrónt, amelynek környezetében állandóan ott vannak a Virrasztók szentjei (ezek száma és alakja a szövegből nem ismert), attól távolabb pedig a Virrasztók másik csoportja, azok, akik nem közeledhetnek a trónushoz. A két ábrázolás így két egymástól némileg eltérő világképet ír le, ahol azonban a lényegi vonások közösek: Isten az ítélethozó, a Virrasztók pedig az ítélet továbbítói. Dán 7-ben kimondatlanul, 1Hen 14-ben viszont kimondottan Isten az ítéletek forrása, az égi bíróság tagjai pedig, akiket 1Hen 14 Virrasztóknak nevez, az ítélet közvetítői.

A következő, égi bíróságról szóló látomás a vízözön előtti óriás, 'Ohyah víziójának leírásában olvasható, a henoki gyűjtemény egy töredékében, amely az **Óriások könyvének** nevezett részhez tartozhat. Az *Óriások könyve* a Qumránban talált arámi nyelvű Henok-iratok egy darabja. A töredékes szöveg (4Q530 2 ii 17–18) hasonló jelenetet ír le:

¹⁷ A hasonlósághoz lásd GRELOT 1978. A szöveg fordítását lásd: FRÖHLICH 2000: 280–281, a hiányzó helyeken Dobos Károly fordításával kiegészítve (DOBOS 2009).

„És trónokat állítottak fel. És a Nagy Szent leül[t.] [Százszor szá]zan szolgáltak neki, és tízezerszer tízezen [hódoltak ne]ki. [Min]d [e]lőtte álltak, és íme, könyveket nyitottak fel”.¹⁸

A látomás bíróságában tehát a trónján ülő Isten elnököl, a tagok pedig a felnyitott könyvekből olvassák fel az ítéletet. A kontextusból ismert, hogy ennek szövege ezúttal egy, az óriások bukására vonatkozó jóslatot tartalmaz, az ő pusztulásukról jövődől a hamarosan bekövetkező vízözönben (amely a henoki hagyomány szerint is büntetésként követi a bukott angyalok tetteit). Az égi bíróság tagjait a szöveg csak szám szerint (tízezerszer tízezer) említi. Megnevezésük a töredékes szövegben nem olvasható, sem Virrasztókként, sem pedig más néven.

Azon, alapjában közös kozmológiai háttér mellett, amely az égi bíróságot bemutató szövegek mögött áll, az idézett leírások között számos eltérés mutatkozik. E szövegeket a kutatás rendszerint az irodalmi függés kontextusában vizsgálta, arra keresvén választ, hogy az eltérések milyen hagyományozási folyamatból származnak, melyik irat milyen hatással volt a másikra.¹⁹ Kétségtelen, hogy e forrásokat különböző korok különböző szerzői írták, a későbbi alkotók pedig bizonyára hozzáfértek a korábbiak írásaihoz. Ugyanakkor az írásaikban megjelenő különbségeket nem lehet pusztán egy adott, rögzült szöveghez való hozzátoldásoknak tekinteni, illetve elhagyásoknak vagy változtatásoknak tulajdonítani,²⁰ esetleg szabályos fejlődésnek a primitívebbtől a kidolgozottabb forma felé. Ezek a leírások inkább egy közös kozmológiai hagyomány elemeinek szabad variációit jelentik. A hagyomány elemei az égi szekér-trónon helyet foglaló Isten, a trón alól eredő tűzfolyó, a mellette álló négy isteni lény, továbbá az égben felállított trónusok és az égi bíróság (melyet egy esetben Henok elnököl). Szintén közös motívumnak tekinthetők a lepecsételt könyvekbe írt döntések, amelyeket a Virrasztóknak is nevezett bírósági tagok olvasnak fel. Mindegyik leírás a szerző saját teológiai koncepciójáról tesz tanúságot azáltal, hogy bizonyos motívumokat kiemel, másokat homályban hagy, elhagy, vagy éppen megváltoztat.

Az égi bíróság tagjai

Kik az égi bíróság tagjai? Amikor ez meghatározható, akkor Virrasztóknak és szenteknek (illetve a Virrasztók szentjeinek) nevezik őket. A Virrasztó név, az elnevezés etimológiája alapján az éjszakai égbolton látható csillagokkal és égitestekkel hozható kapcsolatba. Ezek az égitestek nem alszanak, hanem virrasztanak, őrködnek az éjszaka során. Az előbbitől eltérő gyökből származó, de hasonló jelentésű akkád *maššartu* („őr, őrző; őrség”) szót ugyanennek

¹⁸ A szöveg fordítása a sajátom. Erről a részről jó kutatástörténeti összefoglalót ad STUCKENBRUCK 1997a: kül. 213–216.

¹⁹ A kutatásokról és álláspontokról lásd STOKES 2008.

²⁰ Milik szerint a fennmaradt qumráni kéziratok a műnek nem a legkorábbi példányait képviselik, ennek hagyománya régebbi, Kr. e. 300 körüli szöveg-előzményre mehet vissza, lásd MILIK 1976: 24–25. 1Hen 12–16 szövegének keletkezését a Kr. e. 300 és 250 közötti időre datálja, ehhez lásd még NICKELSBURG 2001: 230.

az elképzelésnek a kifejezésére Mezopotámiában is használták: az éjszaka éber, soha nem alvó égi őrei azok, akik meghatározzák az alvó vagy ébren levő földiek sorsát.²¹

Ahogy a fenti példából is kitűnik, a mezopotámiai elképzelések szerint az égi világítóknak köze van az emberi sorsok meghatározásához. Az arámi 'yryn-nel kapcsolatos, itt bemutatott példák szerint a Virrasztók azon égi bíróság tagjaiként működtek, amely királyok és királyságok sorsáról határozott. A végzet (akk. *šimtu*) fogalma a mezopotámiai terminológiában valamilyen dekrétum általi meghatározottságot jelent, illetve valaki sorsának meghatározottságát.²² A dekrétumot felsőbb, isteni hatalom mondja ki, nem ritkán királyok végzetéről ítélkezvén. A mitológiai szövegek szerint a legmagasabb rangú istenek, rendszerint Anu, Enlil és Ea szabják meg a sorsokat, határozzák meg a dolgok természetét és működését (patentjét) mind a földön, mind az égben — ahogyan az emberi élet egyéni alakulását is. A kozmikus sorsokat táblákra, sors-táblákra (*tuppi šīmāti*) írják. Amennyiben a táblát jogos tulajdonosa birtokolja, rend honol a világban — ha azonban jogtalanul másnak a birtokába kerül, ez kozmikus katasztrófát okoz.²³ Az égi és földi megfelelések mezopotámiai elve szerint az isteni eredetű határozatoknak be kellett teljesedniük az emberi világban.

A babilóni asztrális mágia a csillagokat égi közvetítőkként azonosította. A csillagok képesek voltak továbbítani, eljuttatni az imákat a földi világból az istenibe, és petíciót nyújtani át az isteneknek.²⁴ Némely imák a csillagokhoz, mint isteni bírákhoz (*ilū dajjāni*) fordulnak. Hasonlóképpen, a csillagok parancsokat vagy végzéseket adtak át a halandóknak, némelykor álom formájában, máskor előjelek által.²⁵

A Virrasztók: engedetlenség és csillag-természet

Az arámi nyelvű zsidó hagyomány olyan szövegekben is említ Virrasztókat ('yr, 'yryn), amelyek nem kapcsolódnak az égi bírósághoz. A *Henok első könyvében* elbeszélte Semihazá-történet (1Hen 6:1–7:62) és a qumráni arámi töredékekben talált henoki iratok szintén utalnak a Virrasztókra (a Virrasztó nevet olykor más elnevezéssel kapcsolva össze, mint például „istenfiak” (*bny 'lhym*) 1Hen 6:2). A Virrasztók itt az égi lények egy csoportját jelölik, akik saját tetszésüket és vágyukat követve leszálltak a földi nőkhöz és gyermekeket nemzettek velük. Miután elhagyták égi állomáshelyeiket, a Hermon-hegyre ereszkedtek le, ahol esküt tettek és szövetkeztek egymással (1Hen 6:6). A földi nőkkel háló Virrasztók tisztátalanokká váltak, emellett pedig

²¹ „(Ti,) az éjszaka három őre, (kik) éberek s öröködők, (akik) virrasztanak és (le) sosem nyugszanak, Ti, mint éberek, öröködők, virrasztók és soha (le) nem nyugvók — Ti szabjátok sorsot mindazoknak, kik ébren vannak és akik alszanak!” (3 *maššarāti ša mušīti erāti našrāte dalpāte la šālilāti kīma attina ērātena našrātina dalpātina la šālilātina ana ēri u šalli purussā tanandinna*. (KAR 58 Rv. 12–13 (*Nusku álom-rituálé*), vö. CAD M/I: 338, sub. *maššartu*, illetve a szöveg újabb kiadásához lásd BUTLER 1998: 339–348).

²² A *šāmu* „elrendel, meghatároz” igéből származó szó — melyet az angol „fate”, illetve a magyar „sors, végzet” terminusokkal fordítanak — jelentése nem azonos sem a görög végzet-fogalmak valamelyikével, sem más, mai kultúránkban meglevő végzet-fogalommal. Lásd ROCHBERG-HALTON 1982.

²³ ROCHBERG 2010: 21–23.

²⁴ REINER 1995: 15–16.

²⁵ REINER 1995: 68–73, lásd még ROCHBERG-HALTON 1988.

illegitim tanokat adtak át a halandó asszonyoknak, boszorkányságra tanítva őket.²⁶ Az égi és földi lények bűnös násza anomáliákat eredményezett a világ és a természet rendjében: a kapcsolatukból született óriások pusztító és falánk természetű lényekké lettek, s az emberek ellen elkövetett bűneik a föld tisztátalanságát eredményezték, majd végül a vízözön büntetését szabadították a világra (1En 6–11). Az óriások az emberekkel együtt elpusztultak ugyan az özönvízben, szellemi részük — atyai örökségük — azonban fennmaradt, gonosz, ártó szellemek formájában. Utóbbiaknak immáron egyetlen célja az emberek ártalma, hogy különféle csapásokkal (betegség, aszály, terméketlenség stb.) sújtsák a halandókat (1Hen 15).²⁷

A Virrasztók száma a Henok-hagyomány szerint kétszáz. Az elbeszélésben emberi tulajdonságokkal (a vágy és nemzés képességével) bíró antropomorf alakokként jelennek meg, különleges égi tudás birtokosaiként. A tradíció különös jellemzője, hogy a Virrasztók katonai rendet alkotnak, melyben mindegyiküknek megvan a maga elrendelt és meghatározott helye (*m'md*). A szoros hierarchia e figurák asztrális és kozmológiai konnotációit sugallja,²⁸ s egyéni neveik szintén az égitestekkel és természeti jelenségekkel kapcsolatosak. A későbbi Henok-hagyomány (1Hen 85–90, az ún. *Állatszimbólum-apokalipszis*, 2Henok, 3Henok) a Virrasztókat már következetesen csillagokként interpretálja.

Ugyanakkor ezek az égitestek szellemi jellemzőkkel is rendelkeznek.²⁹ A Virrasztók leszármazottai, az óriások kettős természetűek: anyáik szerint testi (és halandó), atyáik által pedig szellemi természetűek (és halhatatlanok) (1Hen 15:8). Szellemi jellemzőjük abban nyilvánul meg, hogy nem esznek, nem szomjaznak, és nem ismernek fizikai akadályt. A Henok-hagyomány későbbi szövegei a Virrasztókra szellemként utalnak (etióp *nafsat*, arámi *rwḥ*?, a bukott Virrasztók), az óriásoktól származó szellemi lényeket pedig egy másik szöveg (4Q510–511) a „*fattyak szellemei*”-nek (*rwḥwt mmzrym*) nevezi. Az Óriások könyve az egyik óriást emberi alakként mutatja be, aki repülni is képes:

„Fölemelkedett a levegőbe, mint a forgósél, és kezei segítségével repült, mint a szárnyas sas”.³⁰

Hasonlóképpen a Virrasztókat is emberi formában képzelhették el, szellemi természettel (ugyanakkor a vágy és a nemzés tulajdonságaival).³¹ Feltételezhető, hogy a Virrasztóknak ne-

²⁶A tudás átadásának motívuma alapján eredezteteti Amar Annus (ANNUS 2010) a Virrasztók alakját a mezopotámiai vízözön előtti bölcsök (*apkalluk*) alakjából. Ugyanerről lásd még DRAWNEL 2012.

²⁷A történet és a démonológia kapcsolatáról lásd WRIGHT 2005 és 2006. A hagyomány a rossz eredetű mítosz, amely az utóbbit az égi és földi szféra közötti határ áthágásából, az illegitim tudás átadásából és az ebből következő tisztátalanságokból származtatja, lásd FRÖHLICH 2010.

²⁸BLACK 1982. Vö. a bibliai nevet: *YHWH šb'wt* „a seregek Ura”.

²⁹POPOVIĆ 2007: 195; TOEPEL 2005.

³⁰4Q530 (4QEnGiants/b III, 4), lásd STUCKENBRUCK 1997b: 128–134.

³¹A szellemi természetű angyalok más művek szerint is emberi formában jelennek meg az emberek előtt. A Dán 10:4–7-ben emberi formát öltő Gábrriel angyalt egyedül Dániel látja. Mindenki által látható emberi alakot ölt viszont Tóbit könyvében Ráfáél angyal (aki a könyv végén elmagyarázza, csupán látszat volt, hogy enni és inni látták őt, Tób 12:19).

vezett lényeket a csillagok szellemeivel azonosították, azokkal a szellemekkel/szelekkel (*rwḥwt*), amelyek az égitesteket működtették.³²

A kozmológia rendszere: Ezékiel

Az égi bíróság üléseinek színhelye az ég. A szövegek közül egyedül 1Hen 14 leírása közül bővebb leírást erről a helyszínről. A bíróság jeleneteinek háttere az a kozmológiai rendszer, amely Ezékiel 1 trónlátomásában is olvasható.

A szöveg szerint Ezékiel a Kebár-folyó partján tartózkodott, amikor megnyílni látta az eget.³³ A látomást észak felől támadó forgószele és nagy felhő megjelenése vezette be, majd Ezékiel fényességet látott, tüzet, amelyből villámok törtek elő. A tűz közepében ércként fénylő folt jelent meg (Ez 1:4–5) — ebből a foltból bontakozott ki maga a látomás: négy emberi formájú élőlény (*ḥyywt*).³⁴

„Mindegyiknek négy arca és mindegyiknek négy szárnya volt” (Ez 1:6).³⁵ A Lények mozgásban voltak: „Mindegyik egyenesen ment maga előtt, oda mentek, ahova a lélek (*hrwḥ*) irányította őket, nem fordultak meg, amikor mentek” (Ez 1:12). A Lények mellett kerekerek voltak, „körös-körül mind a négynek a kerülete tele volt szemekkel” (Ez 1:18). A kerekerek is mozogtak, mozgásukat a Lények lelke (*rwḥ*) irányította; a Lények, és velük együtt a kerekerek időnként fölemelkedtek helyükről (Ez 1:19–21). A Lények szárnyainak suhogása hangot hallatott, amely olyan, mint „a nagy vizek zúgása, a Mindenható hangja, a vihar moraja, a tábor zaja” (Ez 1:24–25). Boltozat borult följük, amely „ragyogott, mint a kristály, s szétterült a fejük fölött” (Ez 1:22), anyaga zafirkőhöz hasonlított (Ez 1:26). A zafir-boltozat fölött trón állt, a trónon „egy emberhez hasonló lény”, arca „fénylett, mint az érc, s mintha tűz vette volna körül. Attól fölfelé, ami a derekának látszott, s attól lefelé, ami a derekának látszott, olyasmit láttam, mint a tűz, és körülötte fényességet. Olyan volt, mint a szivárvány, amely esős napokon feltűnik a felhőben — ilyen volt a ragyogás körülötte. Ilyennek látszott az Úr dicsőségének megjelenése” (Ez 1:26–28).

Ezékiel kozmoszában a kerekerek mozgása az égitestek helyváltoztatását példázza, az éjszakai égbolton megtett útjukat. A kerekéken levő szemek csillagokkal azonosíthatók,³⁶ s perejük jelölheti ki azokat a sávokat, amelyeken a csillagok éjszakai (látszólagos) útjuk során

³² Vö. Ez 1:20, a kerekéről: „ahova a lélek (*rwḥ*) irányította őket, oda mentek, ... mert az élőlények lelke volt a kerekében”. Egy további qumráni szöveg egy zodiákus-jegy szellemét is említi (4Q186, más cím szerint 4Q-Zodiacal Physiognomy), kiadása: ALLEGRO – ANDERSON 1968: 88–91, pl. XXXI, STRUGNELL 1970, 274–276. A szöveghez lásd POPOVIĆ 2007.

³³ A látomás elemeit Ez 10 dolgozza fel újra.

³⁴ A látomás leírása távolságtartó. Az égi dolgokról nem direkt leírást ad, hanem mindig hasonlít („mintegy”, „mintha”, „olyan, mint” kifejezéseket használva).

³⁵ E kijelentés kommentárja a 10. vers: „Arcuk emberi archoz hasonlított, és jobb felől mind a négynek oroszlán-arca volt, bal felől meg mind a négynek bikaarcs volt, s mind a négynek sasarcsa volt”. Hasonlóképpen a szárnyakhoz is magyarázat fűződik: „Szárnyaik felül ki voltak terjesztve. Két szárnya mindegyiknek összeért, kettő meg a testüket fődte” (Ez 10:11).

³⁶ 4Q385 1 6 „egy szekér (*mrkb*) ragyogása és négy lény” — ez nyilván a kocsi-trónra vonatkozik. A szekér az égbolt mozgását jelképezi.

végighaladnak.³⁷ A fölemelkedő, a Lények lelkei által hajtott kerek az égitestek útját jeleníti meg a zafir-égbolton. A boltozat fölött helyezkedik el az istentrón által jelképezett isteni világ, Isten tartózkodási helye. A leírásban egy elvont istenfogalom szerepel, az isteni dicsőség (*kbwd*). Az ég Ezékiel által leírt képe alapján megegyezik azzal az elképzeléssel, amelyet szíriai és mezopotámiai ikonográfiai hagyományból ismerünk.³⁸

Az égi bíróság színhelye: az Égi Szentély (1Hen 14)

Ezékiel beszámolóján túl az ég további leírását Henok égi utazásaiból ismerjük meg (1Hen 12–36): Henok bejárta az eget, ahonnan a földet is látta.³⁹ Utazásainak leírása töredezett; nem egyszerre készült beszámolóval van dolgunk, hanem külön egységekkel, gyakran egymást magyarázó szövegrészekkel, amelyeket későbbi szerkesztők kapcsoltak össze. Összefüggő narratívát csak a görög és etióp fordítások tartalmaznak, noha a qumráni Henok-kéziratok arról tanúskodnak, hogy ezek a szövegek részei voltak a Henok nevéhez kapcsolódó arámi látomás-hagyománynak is.⁴⁰ 1Hen 14-ben a látomást látót felhők és szelek repítették az égbe (akár az Emberfiát az égi bíróság elé Dán 7 látomásában):

„Íme, felhők szólítottak a látomásban, s a köd hívott, a csillagok útjai és villámok siettetek és ösztökéltek; képzeletben szelek repítették, hajtottak és vittek fel az égbe”.

(1Hen 14:8)

Ebben a leírásban bizonyos, hogy Henok nem a földről látta a mennyei jelenetet, hanem ő maga jutott el az égi világba és lépett be az Égi Szentélybe.⁴¹ Itt először egy jégből épített falat pillantott meg, amelyet lángnyelvek vettek körül. A lángnyelvek között jégből épült ház állott, padlózata ugyancsak jég. Az épület, amelyet a szöveg leír, valójában két egymásba nyíló csarnokból álló szentély, hol a második csarnok az előzőnél is nagyobb. Az épület szerkezetének mintája az a szentély-típus, amelyhez a jeruzsálemi templom is tartozik: két vagy három egymásba nyíló helyiség, ahol a legbelsőben, a belépővel szemben állt az istenkép.⁴² Az Égi Szentély padlózata maga az égboltozat:

„Padlózata tűz, felette villámok és csillagok útjai” (1Hen 14:17). Tetőzete „mint a csillagok útja és a villámok, s közöttük tüzes kerubok (álltak)”. A kerubok fölötti térben újabb mennyei szféra található: *„és fölötté a menny (olyan volt, mint) a víz”*.⁴³

³⁷ Mezopotámiai források alapján ismert az az elképzelés, hogy az égitestek egy szilárd boltozaton, kijelölt sávok útján mennek végig, lásd HOROWITZ: 1998 250–258 és *passim*.

³⁸ UEHLINGER – MÜLLER-TRUFAUT 2001.

³⁹ A földi részek leírásához lásd GRELOT 1958 és MILIK 1958.

⁴⁰ 1Hen 12–36 fejezeteinek töredékeit a qumráni szövegek 4Q201–202, 4Q204–207, 4Q212 *siglumokkal* jelölt kéziratok tartalmazzák.

⁴¹ Sokan ezért a zsidó misztikus irodalom első leírásának tartják, noha nem ismert a misztikára jellemző meditáció, az égi utazást megelőző gyakorlat.

⁴² A szentélytípus képviselői a korai vaskorból a szíriai Tell Tayinat és 'Ain Dara szentélyei.

⁴³ A többszörös égbolt képzete a mezopotámiai leírások alapján ismert: itt hét, egymás fölött elhelyezkedő égboltról szólt a hagyomány, lásd HOROWITZ 1998: 208–220. A késő-órkori zsidó hagyományt őrző 3Henok gyűjtemény szövegei ugyancsak többes égboltról beszélnek.

A kerubok említése ismét az ezékieli égbolt képét idézi fel (Ez 10). Az Égi Szentély belsejében hatalmas trón áll, „látványa, mint a jég, környezete mint a fényes nap”. A trón alól égő tűzfolyamok törnek elő (1Hen 14:19). A trónuson a Nagy Dicsőség ül — Istent a szöveg, az ezékielihez hasonlóan nem nevezi meg, csak jelzőjével (Dicsőség) határozza meg. Ruhája fényesebb a napnak ragyogásánál és fehérebb a hónál (1Hen 14:20) — az antropomorfiának ezzel azonban vége szakad, nincs szó jellemző részletekről. A Dicsőség még az égiek által sem közelíthető meg:

„egyetlen angyal sem járulhatott eléje, s egyetlen élő sem láthatta hatalmas és dicsőséges arcát”.

(1Hen 14:21)

A csillagok meghatározott formációban és sorrendben jelennek meg az éjszakai égbolton, pályájukat szabályos és változatlan rendben követve. A henoki világképben a csillagok és égi jelenségek (melyek működésében, ugyanúgy, mint a csillagokéban, rendszer fedezhető fel) egyetlen összetett struktúra, az Égi Szentély részeként működnek.⁴⁴ A 14. fejezet látomása tehát magát a szentélyt írja le: külső körzete, udvara az égboltozat illetve az eget összessége. Az ezékieli struktúrában is látható, hogy az égi jelenségeket megtestesítő entitások állandó mozgásban vannak; mozgásukat „a lélek” (*rwḥ*) irányítja (Ez 1:20–21). A *rwḥ* főnév jelentése: „szél, szellem, lélek”. Ez az elnevezése minden, az isten és emberi világ között létező köztes, közvetítő lénynak, az angyaloknak és az ártó démonoknak is. A henoki kozmoszban külön szelek végzik az égbolt forgatását, „ők okozzák a napkorong és a csillagok nyugtát”, tehát ezek a szelek mozgatják, hajtják az égitesteket égi pályájukon (1Hen 18:4).⁴⁵ Ismét más szelek szolgálnak az égitesteknél alacsonyabban elhelyezkedő felhők mozgatására (1Hen 18:5). Az égitesteket működtető szellemek az Égi Szentély szolgálattevői. Szolgálatuk szigorú rendben zajlik — akárcsak a papi szolgálat a földi szentélyben.⁴⁶

Henok égi utazása során bejárja az eget, az Égi Szentély udvarát, az égitestek és égi jelenségek működésének helyét. Útján szellemi lények, angyalok hordozzák. A szöveg mai rendjében ezek az utak nem rendszerezettek (a csak fordításokban fennmaradt folyamatos szöveg számos ismétlést, kihagyást és ugrást tartalmaz). A tartalom alapján azonban valamilyen mértékben mégis lehetséges az ég rendszerének rekonstruálása — az utakat ugyanis Henok a négy égtáj irányába teszi.

Keletre tett utazása folyamán először a tűz szellemeit látja. E lények — valahányszor úgy tetszik nekik — emberi alakban is képesek megjelenni (1Hen 17:1). Ezek után a vihar helyére, az élet vizéhez megy, majd egy nagy tűzfolyamot keres fel, amely hatalmas tengerbe ömlik

⁴⁴ Minden változás, a szabályostól való eltérés veszélyt jelent. A henoki gyűjtemény bevezetője, 1Hen 1–5 a természet rendjének működéséről és a szabálytalanságok veszélyes mivoltáról szól, intő példaként hozza fel a Virrasztók működését.

⁴⁵ A görög szövegben az *anemosz* „szél” szó szerepel, ez valószínűleg a *rwḥ* fordítása.

⁴⁶ A *Jubileumok könyve* szerint (Jub 2) Isten a teremtés műve előtt megteremtí az angyalokat, mindegyiket funkciója szerint: a Jelenlét angyalait, majd a szentség, a tűz, a víz, a szelek stb. szellemeinek angyalait. Az égi alakok mint papok elképzeléséhez a Henok-gyűjteményben lásd HIMMELFARB 2007.

nyugaton (1Hen 17:2–5). Útja során a szelek tárházait is látja.⁴⁷ Az égben nemcsak az elemeknek vannak meg a saját tartózkodási helyei és tárházai, hanem a jelenségeknek, fogalmaknak is:

„Láttam az esős évszak sötét hegyeit” és „az összes folyó forrását megszemléltem”.

(1Hen 7–8)

Nemcsak a földi világ anyagainak és jelenségeinek eredete található meg az Égi Szentélyben, hanem a lakott föld alatt levő világé is. Henok az égből látja a „mélység vizeinek forrását” és a „mélységek szájait”, valamint azt a helyet is, ahol „minden hús bolyong”. Az égbolt nem végtelen, hanem kupolaként borul a földre (amelyet „a mélység vizei” fölött levő lapos korongnak képzeltek el). Henok keleten, „a föld szélei”-nél „az ég nyitott kapui”-t is látja, ezeken keresztül indulnak útjukra a csillagok az égbolton.⁴⁸ A kapukat Uriél angyal mutatja meg neki (1Hen 33:1–4). A keleti kapukról az egész égi utazás leírásának végén egy kiegészítés is olvasható: a három keleti kapu fölött újabb kicsiny kapuk nyílnak, ezeken keresztül mennek ki az ég csillagai és haladnak útjukon, nyugat felé (1Hen 36:2–4). A kiegészítés értelmében a nagy kapuk nyilván a nagyobb égitestek, a nap és a hold belépési helyei. A három egymás melletti kapu funkciójára az észlelések világítanak rá, melyek szerint a nap felkelésének (és nyugtának) helyei változnak a horizonton. A jelenség 1Henokban található magyarázata értelmében a nap és az égitestek az év során különböző kapukon lépnek az égboltra.

A 22. fejezet írja le Henok nyugati utazását, említve az itt található tárházakat és kamrákat. Vezetője, akit itt Ráfáél angyalnak neveznek, az ég nyugati részén egy nagy és magas hegy kemény sziklái között „négy szépséges hely”-et mutat neki. A kerek, sima falú barlangok arra szolgálnak, hogy „bennük gyűljenek össze a szellemek, a halottak lelkei”. Minden elhunyt ember lelke ide jut halála után, hogy azután ítéletének megszabott idejéig itt tartózkodjon (1Hen 22:1–4). Henok itt látja meg Ábel panaszos szellemét is (1Hen 22:5–7). Elkülönített helyeken tartózkodnak az igazak és bűnösök, valamint azok, kiket ártatlanul ölték meg (1Hen 8–14). Henok nyugati útja során is eléri „a föld szélé”-t, azaz az égi és földi világ összeérő határát. Itt, a nyugati határon Henok az égi fények tüzeinek forrását látja (1Hen 23:1–4), valamint három nyitott kaput, amelyek értelemszerűen azokkal a kijáratokkal azonosíthatók, amelyeken keresztül az égitestek elhagyják égi pályájukat (1Hen 35:1).

Északon terül el az Igazság kertjének nevezett Éden (1Hen 32:1–6). A föld és ég északi határán szintén három nagyméretű kapu található. Ezeken áramlanak ki az északi szelek, továbbá a jég, dér, hó, harmat és eső, amelyek az egyik kapuból kijöve áldást hoznak, a másikon keresztül érkezve azonban csapást jelentenek (1Hen 34:1–3).

Az ég déli részéről csak az a szövegrész beszél, amely a föld széleit írja le. Délen szintén három nyitott kapu van, amelyeken keresztül a déli szél, a harmat, az eső és szél jön elő (1Hen 36:1). Délen található az istentrón is. Itt hét drágakő-hegy — igazgyöngy-, jáspis- és rubinhegy — emelkedik, az istentrón a legmagasabb, égisz érő, zafír-csúcsú alabástrom hegyen foglal

⁴⁷ Templomi kifejezések: az áldozatokhoz szükséges anyagokat, továbbá a beszédett tizedet a jeruzsálemi szentélyben a raktárhelyiségekben, kamrákban őrizték.

⁴⁸ A keleti kapukra a szöveg a három nyitott nyugati kapu említésénél is utal: „ahogyan keleten” (1Hen 35:1).

helyet. A hegyeket égő tűz övezi (1Hen 18:6–8). Az istentrónon túl van a vizek gyülekezőhelye és „*a föld szakadéka az égi tűz oszlopaival tele*” (1Hen 18:10–11). Az istentrón másik leírása (1Hen 24:1–25:7) az előző szakasz reinterpretációja. Ezek szerint a hét drágakő-hegy közepén illatszerek és örökzöld növények nőnek. Az előző leírás nem közli világosan, itt azonban egyértelmű, hogy az trón hegyének alapja a földön áll, csúcsa az égig magasodik; ezen foglal helyet „*a Szent és Hatalmas, a Dicsőség Ura, a Mindenség Királya, midőn lejön, hogy látogatást tegyen a föld javára*”. Az itt növe fát — az Élet fáját — a nagy ítélet napja után északon fogják elültetni „*egy szent helyen, az Úr, a Mindenség Királya házában közelében*” — vagyis az Égi Szentély környékén (1Hen 25:4–7).

A Virrasztók illetve vétkes csillagok büntetésének színhelyére a beszámoló többször is visszatér (ezek a leírások is egymás interpretációi). A büntetés helyszínével kapcsolatban két hagyomány létezik; a térség mindkettő szerint olyan hely, amely kívül esik az égi és földi világ szféráján. Az egyik színhely délen van: itt, az istentrón mögötti tüzes szakadékban lesz a foghelye az ítélet napjáig azoknak az angyaloknak, akik földi asszonyokkal háltak és többféle alakot is felvéve félrevezették az embereket. Bűneik között a bálványimádásra való készítés is szerepel. A nőket azonban, akiket félrevezettek, a leírás szerzője felmenti (1Hen 18:6–19:2). Hasonlóképpen egy tüzes hasadékot mond az angyalok büntetése színhelyének 1Hen 21:7–10. A hasadék a mélységig (azaz a föld alapjaiig) ér, itt tartják fogva „*örök időkig*” a bűnös angyalokat.

A másik hagyomány szerint a büntetés színtere az égbolt és a föld alapján kívül fekvő területen van, az élőlények nélküli kietlen pusztaságban. Ez a hely a hét lázadó csillag büntetésének színhelye (nem ismeretes, hogy a csillagok azonosak-e a földi nőkkel bűnöző, lázadó angyalokkal).⁴⁹ A csillagok lángoló hegyek alakjában jelennek meg Henok előtt, és megköttözve várják ítéletüket (1Hen 18:12–16). Az ehhez a hagyományhoz tartozó másik leírás (1Hen 21:1–6) az előbbi ismételése: a föld és ég határain kívül hét csillag tölti büntetését, hegyek alakjában, megköttözve. A büntetés okát tudakoló Henok a következő választ kapja:

„*ezek az ég azon csillagai, akik áthágták a magasságos Úristen parancsát, és ide kötöztettek, amíg el nem telik fölöttük tízezer „idő”, büntetésük napjainak száma*”.

(1Hen 21:6)

Az égi utazásokat leíró rész a Virrasztók büntetésével kapcsolatban többször utal arra is, hogy bűnük miatt elvesztették a sorsok meghatározása és a közbenjárás lehetőségeit — azokat a funkciókat, amelyeket a kozmosz isteni rendje szerint az égi bíróság gyakorol. Bűnüket követően a Virrasztók helyett a közbenjáró Henok lesz, aki a vétkes Virrasztókhoz és Aszázélhez megy a földre, és a Hermon-hegy közelében, Dán vizeinél találkozik velük. Feljegyzi mind-egyikük beadványát, hogy továbbítsa azokat. Henok felrója nekik, hogy elhagyták őrhelyeiket az Égi Szentélyben, és ezzel együtt elvesztették tulajdonképpen közvetítő szerepüket (1Hen 12:4, 15:3). Isten ezt ezentúl Henokra, az „*igaz írnok*”-ra bízta (1Hen 12:4), aki majd a Virrasztók számára is közvetíti a döntést. Maguk a Virrasztók arra ítéltetnek, hogy örökre

⁴⁹ Valószínű, hogy itt a Fiastyúk (Pleiádok) hét csillagáról van szó, amelyek pályája időnként szabálytalan.

könyörögjenek — „*mégsem lesz számukra sem irgalom, sem béke*” (1Hen 12:6). Soha többé nem szállhatnak fel az égbe, s büntetésük kezdete előtt végig kell nézniük fiaik, az óriások pusztulását (1Hen 14:4), továbbá Aszáél még a könyörgés lehetőségétől is megfosztják (1Hen 13:2).⁵⁰

A Henok-gyűjtemény irataiban megkonstruált tér — az égbolt, mint az Égi Szentély tere — alapjában a leírások szövegromlásai ellenére is rekonstruálható. A kép, amely elénk tárul, határozott és jól tagolt. Az égbolt keleti és nyugati égtája az égitestek pályájának kezdete és vége. Nevezhetjük ezeket funkcionális égtájaknak is, hiszen jellemzőik az égitestek működéséhez kapcsolódnak, az égitestek és csillagok felkeléséhez, belépéséhez az égbolt szférájába a keleti kapukon keresztül, illetve távozásukhoz a nyugati kapukon át. Az északi és déli égtájak, illetve az égbolt itteni peremei a természeti jelenségek megjelenésének színhelyei. Az északi és déli irányok azok, amelyek a szakrálissal, az istenivel közvetlen kapcsolatban állnak. A szerzők északra helyezik az Éden ideális helyét, délre pedig az istentrónt — ezek tehát az istenivel kapcsolatos szakrális égtájak. Az Égi Szentélyben szigorú és meghatározott rend uralkodik, az égitesteket működtető szelek, — szellemi lények — angyalok szabályos és állandó működése folytán. Az égi rend nem tűri a szabályok megszegését. A helyüket elhagyó égitest-szellemeket, a Virrasztók lázadó csoportját, akik eredetileg az égi bíróság testületének tagjai voltak közvetítő és közbenjáró szereppel, megbüntetik, száműzve őket a káosz világába: az égbolt és a föld határain kívül eső vidékekre, valamint a mélység tüzes aknáiba. Ezek azok a helyek, ahol a világrend isteni szabályai ellen lázadó égi lények elnyerik végső büntetésüket.

Felhasznált irodalom

- ALLEGRO, John Marco – ANDERSON, Arnold A. 1968: *Qumrân Cave 4.I (4Q158 4Q186) (Discoveries in the Judean Desert V)*. Oxford: Clarendon.
- ANNUS, Amar 2010: On the Origin of Watchers: A Comparative Study of the Antediluvian Wisdom in Mesopotamian and Jewish Traditions. *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 19.4, 277–320.
- BLACK, Matthew 1982: The Twenty Angel Dekadarchs at I Enoch 6. 7 and 69. 2. *Journal of Jewish Studies* 33, 227–235.
- BUTLER, Sally A. L. 1998: *Mesopotamian Conceptions of Dreams and Dream Rituals*. (Alter Orient und Altes Testament 258). Münster: Ugarit Verlag.
- COLLINS, John J. 1997: Stirring up the Great Sea. The Religio-Historical Background of Daniel 7. In: U.ö, *Seers, Sybils and Sages in Hellenistic-Roman Judaism* (Supplements to the Journal for the Study of Judaism 54). Leiden: Brill. 139–155.
- COXON, Peter W. 1986: The Great Tree of Daniel 4. In: Martin, J. D. – Davies, P.R. (szerk.), *A Word in Season: Essays in Honour of William McKane*. Sheffield: JSOT Press. 91–111.

⁵⁰ Ugyanezekkel a témákkal foglalkozik még 1Hen 13:4–7 és 1Hen 14:6–7.

- DOBOS, Károly 2009: Henok első könyve. In: Fröhlich Ida – Dobos Károly Dániel, *Henok könyvei*. Piliscsaba: PPKE BTK. 15–196.
- DRAWNEL, Henryk 2012: Knowledge Transmission in the Context of the Watchers' Sexual Sin with the Women in I Enoch 6–11. *The Biblical Annals* 2 (59), 123–151.
- FISCHER, Thomas 1980: *Seleukiden und Makkabäer*. Bochum: In Kommission beim Studienverlag N. Brockmeyer.
- FLEMMING, Johannes – RADERMACHER, Ludwig 1901: *Das Buch Henoch* (Griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte 5). Leipzig: Hinrichs.
- FRÖHLICH, Ida 2000: *A qumráni szövegek magyarul*. Budapest – Piliscsaba: PPKE BTK.
- FRÖHLICH, Ida 2010: Theology and Demonology. *Henoch* 32, 101–129.
- GARCÍA-MARTÍNEZ, Florentino 1997: The Heavenly Tablets in the Book of Jubilees. In: Albani, M. (szerk.), *Studies in the Book of Jubilees*. Tübingen: Mohr Siebeck. 243–260.
- GOLDINGAY, John E. 2007: *Daniel* (Word Biblical Commentary 30). Dallas: TexasWord Books.
- GRELOT, Pierre 1958: La géographie mythique d'Hénoch et ses sources orientales. *Revue biblique* 65, 33–69.
- GRELOT, Pierre 1978: Daniel VII, 9-10 et le livre d'Hénoch. *Semitica* 28, 59–83.
- HANHART, Karel 1981: The Four Beasts of Daniel's Vision in the Light of Rev 13.2. *New Testament Studies* 27, 5776–5783.
- HIMMELFARB, Martha 2007: Temple and Priests in the Book of the Watchers, the Animal Apocalypse, and the Apocalypse of Weeks. In: Boccaccini, G. (szerk.), *The Early Enoch Literature*. Leiden: Brill. 219–235.
- HOROWITZ, Wayne 1998: *Mesopotamian Cosmic Geography* (Mesopotamian Civilizations 8). Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- HURVITZ, Avi 1982: The History of a Legal Formula *kōl' ašer-ḥāpēš 'āsāh* (Psalms CXV 3, CXXXV 6). *Vetus Testamentum* 32, 257–267.
- KNIBB, Michael A. 1978: *The Ethiopic Book of Enoch*, 1–2. Oxford: Clarendon Press.
- MILIK, Józef T. 1958: Hénoch au pays des Aromates (ch. XXVII à XXXII): Fragments araméens de la grotte 4 de Qumrân. *Revue biblique* 65, 70–77.
- MILIK, Józef T. 1976: *The Books of Enoch: Aramaic Fragments of Qumrân Cave 4*. London: Oxford University Press – Clarendon Press.
- MURRAY, Robert 1984: The Origin of Aramaic 'îr Angel. *Orientalia* 53, 303–317.
- NICKELSBURG, George W. E. 2001: *1 Enoch 1: A Commentary on the Book of 1 Enoch, Chapters 1–36; 81–108* (Hermeneia: a Critical and Historical Commentary on the Bible). Minneapolis: Fortress Press.

- POPOVIĆ, Mladen 2007: *Reading the Human Body: Physiognomics and Astrology in the in the Dead Sea Scrolls and Hellenistic-Early Roman Period Judaism* (Studies on the Texts of the Desert of Judah 67). Leiden: Brill.
- REINER, Erica 1995: *Astral Magic in Babylonia* (Transactions of the American Philosophical Society 85.4). Philadelphia: The American Philosophical Society.
- ROCHBERG, Francesca 2010: *In the Path of the Moon: Babylonian Celestial Divination and Its Legacy* (Studies in Ancient Magic and Divination 6). Leiden – Boston: Brill.
- ROCHBERG-HALTON, Francesca 1982: Fate and Divination in Mesopotamia. In: Hirsch, H. – Hunger, H. (szerk.), *Vorträge gehalten auf der 28. Rencontre Assyriologique Internationale in Wien, 6–11. Juli 1981* (Archiv für Orientforschung Beiheft 19). Horn: Verlag erdinand Berger & Söhne Gesellschaft M.B.H. 363–371.
- ROCHBERG-HALTON, Francesca 1988: Benefic and Malefic Planets in Babylonian Astrology. In: Leichty, E. – Ellis, M. de J. – Gerardi, P. (szerk.), *A Scientific Humanist: Studies in Memory Abraham Sachs* (Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund 9). Philadelphia: The University Museum. 323–328.
- SCHÜRER, E. 1973–1987: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ, 175 BC – AD 135*, Vols. 1–3. Edinburgh: T&T.
- STOKES, Ryan E. 2008: The Throne Visions of Daniel 7, 1 Enoch 14, and the Qumran Book of Giants (4Q530): An Analysis of their Literary Relationship. *Dead Sea Discoveries* 15, 340–358.
- STRUGNELL, John 1970: Notes *en Marge* du volume V des *Discoveries in the Judean Desert of Jordan*. *Revue de Qumran* 7, 163–276.
- STUCKENBRUCK, Loren T. 1997a: The Throne-Theophany of the Book of Giants: Some New Light on the Background of Daniel 7. In: Porter, Stanley E. – Evans, Craig A. (szerk.), *The Scrolls and the Scriptures: Qumran Fifty Years After*. Sheffield: Sheffield Academic Press. 211–220.
- STUCKENBRUCK, Loren T. 1997b: *The Book of Giants from Qumran: Texts, Translation, and Commentary*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- TOEPEL, Alexander 2005: Planetary Demons in Early Jewish Literature. *Journal for the Study of Pseudepigrapha* 14, 231–238.
- UEHLINGER, Cristophe – MÜLLER-TRUFAUT, Suzanne 2001: Ezekiel 1, Babylonian Cosmological Scholarship and Iconography: Attempts at Further Refinement. *Theologische Zeitschrift* 57, 140–171.
- WRIGHT, Archie T. 2005: *The Origin of Evil Spirits* (Wissenschaftliche Untersuchungen Zum Neuen Testament 2 198). Tübingen: Mohr Siebeck.
- WRIGHT, Archie T. 2006: Evil spirits in Second Temple Judaism: The Watcher Tradition as a background to the demonic pericopes in the Gospels. *Henoch* 28, 141–159.